

HZ. İBRAHİM'E İSNAT EDİLEN “ÜÇ YALAN” (Kur’ân ve Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım)

Abdurrahman ATEŞ (*)

Özet

Hadislerde Hz. İbrahim’in üç defa yalan söylediğinden söz edilmekte, onun bu sözlerinden ikisi Kur’ân’da da geçmektedir. Bunlar 21 Enbiyâ 63. âyetteki “Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.” ve 37 Sâffât 89. âyeteki “Ben hastayım.” sözüdür. Ancak âyetlerin bağlamında bu sözlerin yalan olduğunu gösteren hiçbir delil bulunmamaktadır. Hatta Hz. İbrahim’in söylediği bu sözlerden dolayı tövbe etmesinden söz edilmemesi de, bu sözlerin yalan olarak nitelenemeyeceğinin göstergesidir.

Diğer yalanı ise kendi karısı için “bu benim kız kardeşimdir.” demesidir. Bu sözle ilgili ayrıntılar ise Kur’ân’da geçmemekte, sadece hadislerde ve Tevrat’ta yer almaktadır. Olayın Tevrat’ta üç farklı biçimde ve çelişkili olarak anlatılması, sözün Hz. İbrahim tarafından söylendiği konusunda şüpheler uyandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Yalan, Tevrat, İbrahim Peygamber.

“Three Lies” Imputed to the Prophet Ibrahim (A Critical Approach in Context of Qur’an and Torah)

Abstract

That Prophet Ibrahim told lie three times is mentioned in Hadith, two of which are also stated in Qur’an. These are the sentences in 21 Enbiya 63 “But this, their chief had done it.” and in 37 Saffat 89 “I’m ill.” Nevertheless, there is no evidence of these sentences being lie in context of verses. Moreover, that Ibrahim repented for these sentences, is not mentioned in Qur’an, indicating that sentences may not be lie.

The other lie imputed to him is his saying about his wife, “thisis my sister”. Details of this expression is not in Qur’an, but only in Hadith and the Torah. Since this expression is told in three different and contradictory ways, there are rising doubts about whether it is said by Ibrahim.

Key Words: The Qur’an, Lie, The Torah, The Prophet Ibrahim.

*) Arş.Gövr. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.
(e-posta: aates@inonu.edu.tr)

Giriş

Dünya milletlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan ve “İbrahîmî dinler” diye de nitelenen üç semavî dinin mensupları tarafından ortak değer olarak kabul edilen; hem Yahudilerin, hem de Hıristiyanların, kendi dinlerine mensup olduğunu iddia ettikleri¹ Hz. İbrahim, Kur’ân’da Hz. Peygamber’in yanı sıra “üsve-i hasene/güzel örnek” olarak takdim edilen tek peygamberdir². Ayrıca insanlar için imam/önder kılınan Hz. İbrahim³, “sıddîk/doğru” sıfatıyla nitelenen üç peygamberden de biridir⁴. Ancak ne doğrudan, ne de dolaylı olarak Kur’ân’da geçmediği halde, bazı rivayetlerde üç defa yalan söylediğinden söz edilmesi, hem Hz. İbrahim’in bu örnekliği konusunda akıllarda soru işareti bırakmakta; hem de söz konusu yalanlardan ikisinin referansı durumundaki âyetlerin zahirinden veya bağlamından böyle bir sonuç çıkarılması mümkün görünmediği halde, söylediği sözlerin yalan olarak nitelendirildiği hadisleri değerlendirmeye tabi tutmak yerine, hadislere bağlı kalınarak bu âyetler çeşitli zorlama ve te’villerle yorumlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle konunun tahlil edilmesi gerekmektedir.

Şefaât ile ilgili rivayet edilen bir hadiste, insanların, kıyamet günü karşılaştıkları sıkıntılı durumlardan kurtulmak için bazı peygamberlere müracaat edecekleri; ancak Hz. İsa dışındaki her bir peygamberin bir mazeret ileri sürerek onların bu isteklerini yerine getirmekten kaçınacakları bildirilmektedir. Buna göre insanların, kendilerine şefaâtçi olma isteklerine karşılık, Hz. Âdem, cennette yasaklanan ağaçtan yediği için; Hz. Nûh, kavmine yaptığı beddua sebebiyle Allah’ın kendilerine gazab ettiğini; **Hz. İbrahim** de, zamanında üç defa yalan söylediğini zikrederek, ancak kendilerini/nefislerini kurtarabileceklerini ve kimseye şefaâtçi olamayacaklarını söyleyecekler. Hz. Mûsâ ise, hataen öldürdüğü bir adamdan dolayı kendilerine şefaât edemeyeceğini, ancak kendi nefisini kurtarabileceğini söyleyecektir⁵. Bu peygamberlerin tamamı, zikrettikleri bu hatalarını, Allah’ın kendilerine gazab etme sebebi ve şefaât etmelerine engel olarak göstereceklerdir.

Burada söz konusu edilen peygamberlerden Hz. Âdem ve Hz. Mûsâ’nın dile getirmiş oldukları hataları işledikleri ve bundan dolayı tevbe edip, tevbelerinin kabul edildiği Kur’ân’da da bildirilmekte⁶; ancak Hz. Nûh’un, hata olarak ileri sürdüğü bedduanın bir hata olduğuna dair doğrudan veya dolaylı herhangi bir ifade bulunmamakta; sadece

1) Bkz. 2 Bakara 140; 3 Âl-i İmran 67.

2) Bkz. 33 Ahzab 21; 60 Mumtehine 4, 6.

3) Bkz. 2 Bakara 124.

4) Hz. İbrahim’in dışındaki peygamberler Hz. Yûsuf ve Hz. İdris’tir. Bkz. 12 Yûsuf 46; 19 Meryem 41, 56. Baktır, Mustafa, “Kur’ân’da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 7, sayı: 14, Ankara, 2003, s. 52. Hz. İbrahim’in üsve-i hasene/güzel örnek, imam/önder ve sıddîk/doğru vasıflarıyla takdim edilmesi, diğer peygamberlerin bu vasıflara sahip olmadığı anlamına gelmemekle birlikte, özellikle Hz. İbrahim’in bu vasıflarının ön plana çıkarılması da, kendisine atfedilen “üç yalan” bağlamında dikkate değer bir husustur.

5) Buhari, Tevhid 24; Müslim, İman 327; Tirmizî, Kıyamet 10.

6) Hz. Adem’in istiğfarı ve buna neden olan davranışı ile ilgili olarak bkz.; 2 Bakara 37; 7 A’raf 23; 20 Tâ-hâ 115. Hz. Mûsâ’nın hataen bir kişiyi öldürmesi ve bunun üzerine istiğfar etmesi ile ilgili olarak da bkz. 28 Kasas 15-16.

inanmayan oğlunun bağışlanmasını istediğinden dolayı Allah'ın ikazı üzerine istiğfar ve tevbe ettiği haber verilmektedir⁷. Hz. İbrahim'in ise yalan söylediğine ve bundan dolayı ya da başka günahlar nedeniyle tevbe ve istiğfarda bulunduğu dair herhangi bir bilgi Kur'ân'da bulunmamaktadır⁸. Buna karşılık Kur'ân'da Hz. İbrahim'in bütün davranışlarının müminler için örnek olduğu vurgulanmakta, sadece müşrik olan babası için istiğfarda bulunmasının örnek alınacak hareketlerden olmadığı bildirilmektedir⁹. Hatta müfessirler tarafından yapılan yorumlarla Hz. İbrahim'in yıldız, ay ve güneşi rab olarak benimsediği şeklindeki bilgilerin dayanağı olarak gösterilen âyetlerin geçtiği bağlamda bile onun bu sözlerinin küfür olarak nitelenmesini gerektirecek şekilde herhangi bir hatadan ve bu hatadan dolayı yaptığı tevbe ve istiğfardan söz edilmemiş olması, aksine kavmiyle olan mücadelesinden övgüyle söz edilmesi de¹⁰, bu yöntemle başvurarak muhataplarını susturmasının örnek alınacak davranışlarından sayıldığını göstermektedir.

İşte bu çalışmada Hz. İbrahim'in üç defa yalan söylediğine dair hadis kaynaklarında zikredilen rivayetler ve tefsir kaynaklarına da yansıyan bilgilerin Kur'ân ile örtüşüp örtüşmediğini, bu sözlerin neyi ifade ettiğini, gerçekten ortada söylenmiş bir yalanın olup olmadığını irdelemeye çalışacağız. Ancak Hz. İbrahim'e isnat edilen yalanlardan ikisinin referansının Kur'ân olması (21 Enbiya 63; 37 Saffât 89) nedeniyle konuyu hadis açısından çok Kur'ân ve Tefsir açısından ele alacağımızı belirtelim.

A. Hz. İbrahim'e İsnat Edilen Yalanlar

Hız. İbrahim'e isnat edilen yalanların neler olduğu, hangi ortamlarda ve ne maksatla söylendiği sadece bu konuda rivayet edilen hadislerden anlaşılabilir. Konuyla ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen açıklama şu şekildedir:

"İbrahim sadece üç defa yalan söylemiştir. Bunlardan ikisi Allah'ın zatıyla ilgilidir¹¹. Bu yalanlardan birisi "*ben hastayım*" (37 Saffât 89) demesi; diğeri ise "*belki de bu işi*

7) Bkz. 11 Hüd 45-47.

8) Hz. İbrahim'in istiğfarından söz eden âyetlerin hiçbirisinde, buna neden olarak herhangi bir hatanın işlendiği izlenimini uyandıracak ifadelerin bulunmadığını, sadece Allah'a daha çok yakın olma amacına yönelik olduğunu belirtelim. Bkz. 2 Bakara 128; 14 İbrahim 41; 60 Mumtehine 5.

9) Bkz. 60 Mumtehine 4. Hz. İbrahim'in örnek alınmayacak davranışı olarak takdim edilen 'babası için istiğfar' konusu ile ilgili olarak da Kur'ân yeterli bilgiyi vermektedir. Şöyle ki: Hz. İbrahim, babasının sahip olduğu dini sorgulayınca, babası kendisini taşlamakla tehdit etmiş, hatta yanından uzaklaşıp gitmesini istemişti. İşte bu sırada Hz. İbrahim babasına "*Sana selâm olsun! Senin için rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana çok lütfkârdır.*" [19 Meryem 47] demişti. Daha sonra Hz. İbrahim'in bu sözünü yerine getirdiği şöyle anlatılmaktadır: "*Babamı da bağışla, çünkü o da sapıklardan idi.*" [26 Şuarâ 86]; "*Ey rabbimiz! Hesap kurulacağı kıyamet günü, beni, anne-babamı ve bütün müminleri bağışla!*" [14 İbrahim 41] Hz. İbrahim'in babası için neden mağfiret dilediğini de Kur'ân şöyle açıklığa kavuşturmuştur: "*İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi ise, sadece ona önceden vermiş olduğu bir sözden dolayı idi. Fakat babasının bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Gerçekten İbrahim, çok içli ve yumuşak huylu idi.*" [9 Tevbe 114].

10) Bkz. 6 En'am 75-83.

11) Aslında Hz. İbrahim'in Sâre ile ilgili olarak söyledikleri de, zalim kralı zina yapmaktan vazgeçirmek amacına yönelik olduğundan dolayı Allah'ın zatıyla ilgilidir. Buna rağmen diğer ikisi Allah'ın zatu için olduğu belirtildiği halde, Sâre ile ilgili olanı Hz. İbrahim için bir menfaat içerdiğinden do-

şu büyüklere yapmıştır” (21 Enbiya 63) demesidir.” Aynı hadisin devamında Rasulullah, üçüncü olayı şöyle anlatmaktadır: “İbrahim bir gün Sâre ile beraber zalim bir kralın bulunduğu memlekete uğramıştı. O zalim krala ‘şehre bir kişi gelmiş, beraberinde de güzel bir kadın var.’ diye haber verildi. Zalim kral, İbrahim’e gelmesi için haber gönderdi. Geldiğinde ise Sâre’den bahsederek ‘bu kadın kimdir?’ diye sordu. İbrahim ‘kız kardeşimdir.’ dedi.”¹²

Hız. İbrahim’in söylediği yalanların maksadını açıklama bağlamında da şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

“Bunlardan hiçbir kelime yoktur ki, Allah’ın dinini üstün kılmak için söylenmiş olmasın. Bir defasında ‘ben hastayım’ demişti. Başka bir kere de ‘belki bu işi şu büyüklere yapmıştır’ demişti. Hanımını isteyen zalim krala da ‘o benim kız kardeşimdir’ demişti.”¹³

Bu durumda hadislerde Hız. İbrahim’e isnat edilen bu üç yalandan ilk ikisinin en azından ifade olarak Kur’ân’a dayanıyor olması, bu ifadelerin geçtiği bağlamı dikkate alarak bir karşılaştırma ve değerlendirme yapmamızı zorunlu kılmaktadır. Şu kadar var ki bu çalışmada yöntem olarak peygamberlerin, ismet sıfatına sahip oldukları ön kabülünden hareketle Hız. İbrahim’in söz konusu yalanları söylemiş olamayacağını ispat çabası içerisine girmeyeceğimiz gibi, Kur’ân’la çatışıyor gibi görünen ilgili hadislerin senet ve râvî kritiğini/tenkidini de yapmayacağız. Aynı şekilde zorunlu ve istisnâf bazı durumlarda yalan söylenebileceği gerçeğini kabul etmekle birlikte bunu, Hız. İbrahim’in bu sözleri söylemesinin gerekçesi ve mazereti olarak takdim etme gibi bir zorlamaya gitmeyi de düşünmüyoruz. Sadece yalan olarak nitelendirilen sözleri ve bunların Kur’ân’daki bağlamını dikkate alarak yalan olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız. Doğrusu bu husus tespit edilmeden Hız. İbrahim’in bu sözlerinin ismet ile ilişkilendirilmesi de, zorunlu bir durumdan dolayı yalan söylemiş olup olmadığının tartışılması da anlamsız olacaktır. Diğer bir ifadeyle, söylenen sözlerin yalan ile ilgisi varsa, ancak o zaman bunun ismet sıfatıyla ne derece uzlaştırılabileceği ve Hız. İbrahim’in içinde bulunduğu durumun bu sözleri söylemesini meşru kılıp kılmayacağı tartışılabilir.

layı bundan hariç tutulmuştur. Bkz. en-Nevevî, Muhyiddin, *Şerhu Sahih-i Müslim*, (Tahkik: Halil Me’mûn Şihâ) Beyrut, 1997, XV, 123; el-Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahih-i’l-Buhârî*, Mısır, tsz., XII, 408; el-Azimâbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hak b. Emîr Ali ed-Diyanuvî, *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Beyrut, 1995, VI, 238; Aliyyu’l-Kârî, Nuruddin Ali b. Sultan Muhammed, *Mirkâtu’l-Miftâh Şerhu Mişkâtu’l-Misbâh*, Beyrut, 1994, IX, 678; Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul, 1983, X, 171; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’li Ahkâmî’l-Kur’ân*, Beyrut, 1993, XI, 208.

12) Buhârî, Enbiyâ 8. Bu konudaki benzer rivayetler için bkz. Müslim, Fedail, 154; Ebû Davûd, Talâk 16; Tirmizî, Tefsir 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 403. Kimi rivayetlerde Sâre ile ilgili olan sözünün yerine, Hız. İbrahim’in yıldız, ay ve güneşi rab edinmesi olayı zikredilmektedir. Bkz. el-İstihânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak, *el-Musnedu’l-Mustahrec alâ Sahih-i İmami’l-Müslim*, Beyrut, 1996, I, 269; Aynî, IV, 407. Ancak bu rivayetlerin sahih olmadığı, Sâre ile ilgili olan rivayetin bu konudaki üçüncü yalan olduğu üzerinde ittifak edilmiştir. bkz. Aynî, a.g.e., XII, 407.

13) İbn Kesir, Ebu’l-Fidâ İsmail, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Kahire, 1990, IV, 14.

Hadislerde Hz. İbrahim'e isnat edilen ve "kizb" olarak nitelendirilen sözlere geçmeden önce, müfessirlerin büyük çoğunluğunun, Kur'ân'da da yer verilen bu sözleri kinaye veya tevriye şeklinde yorumladıklarını¹⁴, ancak bu yorumların bir zorlama olduğunu belirtelim. Her ne kadar bu yorumlama çabalarının, Hz. İbrahim gibi bir peygamberi yalan söylemekle itham etmekten kurtarma amaçlı olduğunu düşünsek de, bağlamını dikkate almaksızın âyetleri, sadece hadis kaynaklarında "kizb/yalan" nitelemesinin etkisinde kalarak kinaye veya tevriye şeklinde yorumlamaları, böylece sözüm ona bir çıkış yolu bulmaları ikna edici gözükmemektedir. Kaldı ki sözlükte sıdk/doğruluğun zıt anlamı, yani yalan anlamında kullanılan "kizb" kelimesinin kinaye veya tevriyeyi ifade etmek üzere kullanılmadığı da lügat kaynakları incelendiğinde görülecektir¹⁵.

Şimdi yalan olarak nitelenen bu üç sözü sırasıyla inceleyelim.

1. Hz. İbrahim'in Hasta Olduğunu Söylemesi

Kavmine yönelik davetinde putperestliği sürekli eleştiren argümanlar kullanan Hz. İbrahim'in yukarıda söz konusu edilen ve yalan olarak nitelendirilen sözlerinin, Kur'ân'da, onun mücadelecî özelliğine vurgu yapılan bir bağlamda geçtiğini görüyoruz. Nitekim hiçbir yerde putlara ve putperestliğe yönelik eleştirilerinde gizlenme ihtiyacı hissetmeyen, bilakis tavrını açıkça ortaya koyan Hz. İbrahim'in burada da aynı tavrını sürdürmesi ve kavmiyle olan diyalogu sırasında onların hoşlanmayacağını bile bile putlara yönelik bir eyleme girişeceğini söylemesi de¹⁶ onun kendini gizleme ihtiyacı hissetmediğinin göstergesidir. İşte "Ben hastayım" sözünü de aynı mücadelecî ruhla babasına ve kavmine karşı söylemiştir:

"Neye tapıyorsunuz? Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz? Alemlerin Rabb'i hakkında zannınız nedir (ki O'na böyle ortaklar koşunuz)? Derken yıldızlara bir baktı da: "Ben gerçekten hastayım" dedi."¹⁷

Âyetteki "Ben hastayım" sözünün hadislerde ifade edildiği gibi yalan olup olmadığını belirleyebilmek için, öncelikle Hz. İbrahim'in gerçekten hasta olup olmadığını bilmek gerekir. Bu husus kesin olarak tespit edilmediği takdirde (ki bu konuda sağlam bir rivayet de yoktur), Hz. İbrahim'e "yalan söyledi" diye isnatta bulunmak da mantıklı olmaz¹⁸.

14) Zemaşşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, Beyrut, tsz., III, 344; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-Ğayb*, Beyrût, 1997, XXVI, 147; el-Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbu't-Te'vil fi Meani't-Tenzil*, Beyrut, 1995, IV, 296; İbn Kesir, *a.g.e.*, IV, 14; Kasimî, *a.g.e.*, VIII, 216; Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Munîr*, Beyrut, 1991, XXIII, 112, 115.

15) Bkz. Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, Suûdi Arabistan, 1982, I, 210; İbn Fâris, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, Beyrut, 1991, V, 167; İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, tsz., I, 704; et-Tehanevî, Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfî Istilahatü'l-Funûn*, Beyrut, 1996, II, 1360.

16) 21 Enbiyâ 57.

17) 37 Sâffât 85-89.

18) Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (terc. M. Kayani, Y. Karaca, N. Şişman, İ. Bosnalı, A. Ünal, H. Aktaş), İstanbul, 1986, V, 25.

Aslında bu sözün yalan veya tevriye¹⁹ cinsinden sözler olduğuna dair iddialar, Hz. İbrahim'in hasta olmadığı halde bunu söylemiş olduğu varsayımı üzerine bina edilmiş, bu nedenle de bazı müfessirler, bir peygamberin yalan söyleyemeyeceği gerçeğinden hareketle bu sözün kinaye²⁰ ve benzeri bir anlamda algılanması gerektiğine kanaat getirmiş ve te'vili için yoğun bir çaba göstermişlerdir²¹. Mesela Zemahşerî (ö. 538/1143) kinaye veya tevriye ile konuşmanın dışında yalan söylemenin haram olduğunu, dolayısıyla Hz. İbrahim'in bu sözünün de kinaye olduğunu söylemiş; daha sonra Hz. İbrahim'in bu sözle, "ölecek olan herkes hastadır." ya da "sizin küfrünüzden dolayı ruhum hastadır." demek istediğine dair görüşler/yorumlar nakletmiştir²².

Râzî (ö. 606/1210) de benzer bir değerlendirme ile, Hz. İbrahim'in "ben hastayım" sözünün, "bu kadar çok insanın küfür ve şirk üzere olması yüzünden kalbim hastadır, hüznüldür" anlamında olduğunu söylemiştir²³.

Ebussuûd (ö. 982/1574) ise, bir rivayetten hareketle, "geceleyin bazı zamanlarda Hz. İbrahim'in belli sıtma nöbetleri olurdu. Bundan dolayı acaba o saat mi diye baktı. O saat olduğu belli olunca da "ben hastayım" dedi. Bu sözünde de doğru idi. Onların (müşrik kavminin) bayramlarından geri kalma konusunda bu hastalığını bir mazeret yaptı"²⁴ diyerek, Hz. İbrahim'in bu sözünde haklı olduğu ve yalan söylemediği görüşünü benimsemiştir²⁵.

Elmalılı Hamdi Yazır'a (ö. 1361/1942) göre de Hz. İbrahim, kavminin, kendileriyle beraber ibadet teklif etmesi üzerine yıldızlara bakmış; kavmi yıldızlara göre hüküm veren bir toplum olduğu için o da yıldızlardan hüküm çıkarıyormuş gibi görünerek "ben keyifsizim" demiştir. Böylece onların tekliflerinden rahatsız olduğunu kastetmiştir.²⁶

Doğrusu Hz. İbrahim'in "ben hastayım" dediği sırada hasta olup olmadığı tespit edilmeden, hasta olmadığı halde bu sözü kinaye veya tevriye olarak söylemiş olduğunu kabul etmenin sağlıklı bir değerlendirme olmayacağını düşünüyoruz. Çünkü bu sözün

19) Tévriye, "yakın ve uzak olmak üzere iki manası bulunan bir lafzın, ilk anda anlaşılın yakın manasını değil de uzak manasını kastetmek" şeklinde tarif edilen edebî bir sanattır. Geniş bilgi için bkz. Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999, s. 371.

20) Kinaye, hakiki manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere, onun dışındaki bir mana için kullanmaktır. Ayrıca kinaye, bir şeyi açık söylemenin uygun düşmeyeceği durumlarda da başvurulan bir yoldur. Bkz. Akdemir, *a.g.e.*, s. 216, 217.

21) Hz. İbrahim ve kavminin konuştuğu dilin Arapça olmaması, onların dil ve edebiyatında Arapça'daki kullanım şekilleriyle kinaye, tevriye, teşbih gibi edebî sanatların bulunmaması nedeniyle onun sözlerini Arapça'ya özgü sanatlar olan tevriye veya kinaye olarak yorumlamak tutarlı gözükmemektedir.

22) Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 344. Benzer bir değerlendirme için bkz. Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIII, 115.

23) Râzî, *a.g.e.*, XXVI, 147. Ayrıca bkz. Hâzin, *a.g.e.*, IV, 296; İbn Kesir, *a.g.e.*, IV, 14; Kasımî, *a.g.e.*, VIII, 216; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIII, 112.

24) Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Kahire, tsz., VII, 197.

25) Hz. İbrahim'in bu sözü ile ilgili olarak yapılan te'viller için bkz. Mâverdi, *a.g.e.*, V, 56.

26) Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, VI, 4061.

geçtiği bağlamda Hz. İbrahim'in hasta olmadığı veya hasta olmadığı halde kendisini hastaymış gibi göstermek zorunda hissettiği izlenimi uyandıracak bir bilgi bulunmaktadırdır. Kaldı ki bu sözün söylendiği bağlamda, kavminin kendisini bayram yerine veya putlara ibadete çağırması üzerine bunu söylediğine dair tefsirlerde anlatılanlara destek olacak herhangi bir işaretin bulunmaması da, bir mazeret bulma düşüncesiyle bunu söylemiş olamayacağını göstermektedir.

Ayrıca burada "yıldızlara bir baktı" şeklinde çevirdiğimiz "fe nazara nazraten fi'n-nucûm" cümlesi ile Hz. İbrahim'in "ben hastayım" sözü arasında doğrudan bir ilişkinin kurulduğunu görüyoruz. Buna göre "yıldızlara bir baktı" ifadesinden Hz. İbrahim'in, yıldızların işaretinden hasta olacağını anladığı sonucu çıkarılmış²⁷; yine Hz. İbrahim'in yıldızlara bakmasının nedenini, yukarıda da belirtildiği üzere kavminin yıldızlara tapmasına bağlayan yorumlar yapılmıştır²⁸. Aslında her ne şekilde olursa olsun Hz. İbrahim'in yıldızlardan bazı sonuçlar çıkardığını, başka bir ifadeyle müneccimlik yaptığını bu âyete dayanarak iddia etmek, ona yönelik bir iftira olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu âyette Hz. İbrahim'in sürekli değil, bir defa yıldızlara baktığı ifade edilmiştir²⁹. Kaldı ki bu tür rivayet ve yorumların ciddi bir dayanaktan yoksun olması bir tarafa, bir kimsenin bir mesele hakkında düşündüğü ifade edilmek istendiği zaman "nazara fi'n-nucûm" deyiminin kullanıldığı da³⁰ muhtemelen bu rivayetlerin etkisinde kalınarak geri planda tutulmuştur.

2. Hz. İbrahim'in Büyük Putun Diğer Putları Kırdığını Söylemesi

Hız. İbrahim, kavmine "ben hastayım" dedikten bir süre sonra, kavminin taptığı putların bulunduğu yere yönelmiş ve oradaki putları kırmış³¹; içlerinden yalnız büyük putu kendisine başvursunlar diye bırakmış, daha önce putlar ile ilgili neler söylediğini bilen kavmi de, ifadesine başvurmak amacıyla kendisini halkın huzuruna çağırmaya karar vermiş ve bu işi kendisinin yapıp yapmadığını sormaları üzerine "belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun."³² demiştir. Şimdi Hz. İbrahim'in buradaki "belki onu şu büyükleri yapmıştır." ifadesinin hadislerde geçtiği gibi gerçekten yalan olup olmadığını tespit etmeye çalışalım.

27) Bkz. et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980, XXIII, 45; en-Neysâbüfî, Nizamuddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin, *Çarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, Beyrut, 1980, (Taberî Tefsirinin kenarında), XXIII, 64.

28) Bkz. el-Bikaî, Burhanuddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Beyrut, 1995, VI, 322; el-Kasımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu't-Te'vîl*, (Tefsîru'l-Kasımî), Beyrut, 1997, VII, 202.

29) ez-Zer'î, Muhammed b. Ebû Bekir Eyyub, *Miftahu Dâri's-Saade ve Menşûru Velayeti'l-İlm ve'l-İrâde*, Basım yeri ve tarihi yok, II, 196.

30) Bkz. el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, (Tefsîru'l-Mâverdî), Beyrut, tsz., V, 55; Kurtubî, a.g.e., XV, 84; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 14; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethü'l-Kadir*, Beyrut, 1998, IV, 460; Zuhaylî, a.g.e., XXIII, 111.

31) 37 Sâffât 91-93.

32) 21 Enbiyâ 63.

“Onlara sorun, eğer konuşabilirlerse...” cümlesi, Hz. İbrahim’in “belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.” derken yalan söylemediğini göstermektedir. Çünkü Hz. İbrahim, konuşmayı/konuşabilmeyi, bu işi yapmış olmanın şartı olarak belirlemiştir³³. Yani diğer putlar konuşabilirlerse doğruyu söyleyecekler; ama konuşamadıklarına göre (ki konuşamadıkları bilinmektedir) büyük put da bu işin faili değildir. Doğrusu bu söz, eylemin Hz. İbrahim tarafından yapıldığına dair bir itirafı da zımnen içermektedir³⁴. Aslında Hz. İbrahim’in buradaki maksadı, yapmış olduğu şeyi büyük puta isnat etmek değil, kendisinin yaptığını itiraf etmektir³⁵. Aynı zamanda onların, putların kendilerini korumak üzere hiçbir şey yapamamış olmalarının, hatta çaresiz ve güçsüz oldukları için konuşamamalarının farkına varmalarını ve bunu kabul etmelerini³⁶; bunun sonucu olarak da “o halde neden bu putlara tapıyorsunuz?” diyerek onların zor durumda kalmalarını sağlamak idi³⁷. Nitekim bu maksadının gerçekleştiği de sonraki âyetlerden anlaşılmaktadır³⁸. Ayrıca “bunu putlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?” sorusuna cevap vermek, yapılan hareketten dolayı olmuş olsaydı o zaman cevap ya “yaptım”, ya da “yapmadım” şeklinde olurdu³⁹. Oysa Hz. İbrahim’in cevabı bu şekilde olmadı. Dolayısıyla burada Hz. İbrahim’in söylediği sözün yalan olmadığı açıkça ortadadır.

İbn Hazm’ın (ö. 456/1063) bu konudaki değerlendirmesi ise şöyle:

“Hz. İbrahim ‘belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.’ sözünü, kavmini azarlamak ve kınamak amacıyla söylemiştir. Nitekim Allah, cehennemde azap görmekte olan kişiye *Tai bakalım (azabı): Çünkü sen çok güçlü ve şerefli idin.*”⁴⁰ demiştir. Oysa bu şahıs adı, zelim ve cehennemde azap gören bir kişisedir. Gerek Hz. İbrahim’in, gerekse Allah’ın bu sözü, muhataplarını kınamak içindir. Çünkü Hz. İbrahim’in muhatabı olan kavmi, putların iyilik ve kötülük yaptığına inanmaktaydılar. Cehennemde azap gören kişi de, dünyada iken güçlü ve şerefli olduğuna inanıyordu. Hz. İbrahim de bu işi yaptığı halde ‘büyük put bunu yaptı’ dememiştir. Çünkü yalan, bir şeyi olduğundan farklı şekilde yansıtmak ve bunu gerçekleştirmeye niyetlenmektir.”⁴¹

Allah’ın cehennemdeki kişiye “sen güçlü ve şerefli” demesi, öyle olmadığı halde onun kendisini öyle zannetmesinin sonucu olarak söylendiği gibi, Hz. İbrahim de bu sözü, kavminin, putları hayatta etkin görevleri olan varlıklar şeklinde algılamalarına dolaylı bir cevap olarak söylemiştir.

33) İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, *Te’vilu Muhtelefi’l-Hadis*, Beyrut, 1972, I, 35.

34) el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn, *Meâlimü’l-Tenzil*, Beyrut, 1995, IV, 296; Hâzin, *a.g.e.*, IV, 296; Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 208; Bikaî, *a.g.e.*, V, 94; Zuhaylî, *a.g.e.*, XVII, 82.

35) Kasımî, *a.g.e.*, VII, 202.

36) Mevdûdî, *a.g.e.*, III, 285.

37) Zuhaylî, *a.g.e.*, XVII, 82.

38) Bkz. 21 Enbiyâ 64-67.

39) Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihabuddin Mahmud, *Râhu’l-Meânî*, Beyrut, tsz., XVII, 64.

40) 44. Duhan 49.

41) İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâi ve’n-Nihal*, Kahire, tsz., IV, 5.

Netice itibariyle âyetlerde yer alan ifadelerin zahirinden herhangi bir yalan söz söylendiği çıkarılamamaktadır. Diğer taraftan Hz. İbrahim'in, hem babasıyla, hem putperest kavmiyle, hem de dönemin kralıyla, açıkça ve çekinmeden, hatta ateşe atılma pahasına da olsa tartıştığını⁴² dikkate aldığımızda, yanlış anlaşılmasına engel olmak veya onların sempatisini kazanmak; diğer bir ifadeyle onlara karşı kendisini kamufle edip vaziyeti idare etmek amacıyla böyle bir sözü söylemiş olamayacağını düşünüyoruz. "*Ben hastayım*" şeklindeki sözü ise, onun hasta olmadığını gösterecek bir işaret olmadıkça (ki yoktur) zahirine göre alınması gerekir. Bu durumda Hz. İbrahim'in her iki sözünün de yalan ile ilişkilendirilmesinin ve buna bağlı olarak da bir peygamberin yalan söylemiş olamayacağını ispat etmek üzere bu sözleri tevriye ve benzeri te'villerle yorumlamaya çalışmanın sadece bir zorlamadan ibaret olduğunu düşünüyoruz. Aslında her iki sözün geçtiği bağlamın dikkate alınması durumunda böyle bir zorlamaya da gerek kalmayacaktır.

Ayrıca Kur'ân'da, herhangi bir günah işlediğinden dolayı değil de, sadece bağışlanması gereken bir davranışta bulunduğu endişesiyle istiğfar eden peygamberlerden⁴³ ve ya gerçekten Allah'ın rızasına aykırı bir davranışta bulunduğundan dolayı ikaz edilen peygamberlerden ve onların istiğfarından da söz edilmektedir⁴⁴. Buna karşılık Hz. İbrahim'in söz konusu edildiği her iki yerde de, bu sözlerinden dolayı Allah'ın, Hz. İbrahim'i ikaz ettiğine veya onun bu sözlerinden dolayı pişmanlık duyup istiğfar ettiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. İşte bu husus da, onun bu sözlerinin yalan olarak nitelendirilmesinin bir zorlama olacağını göstermektedir.

3. Hz. İbrahim'in Eşini Kız kardeşi Olarak Tanıtması

Hz. İbrahim'in, eşi için "*bu benim kız kardeşimdir.*" dediğine dair herhangi bir bilgi doğrudan ya da dolaylı olarak Kur'ân'da geçmemekte, sadece hadislerde ve Kitab-ı Mukaddes'te söz konusu edilmektedir. Dolayısıyla konuyu bu iki açıdan değerlendireceğiz.

Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan şekliyle bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla, önce olayın detaylı anlatıldığı Müslim'deki rivayeti vermek istiyoruz:

"...Hz. İbrahim, yanında Sâre olduğu halde zalim bir kralın ülkesine gelmişti. Sâre insanların en güzeli idi. Bu nedenle Hz. İbrahim ona, 'Eğer bu zalim senin benim hanım olduğumu bilirse, seni benden alır. Bunun için senin kim olduğumu sorarsa, kız kardeşim olduğumu söyle! Çünkü sen, İslâm'da benim kardeşimsin ve yeryüzünde ikimizden başka Müslüman bilmiyorum.' dedi. [Müslim'in rivayetinde sadece Hz. İbrahim'in Sâre'ye tavsiyesi söz konusu olup, kendisi kralın huzurunda Sâre'nin kendi kardeşi olduğunu söylediğine dair bilgi verilmemektedir. Ancak Buhari, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde Hz. İbrahim'in de aynı şeyi krala söylediği nakledil-

42) Bkz. 2 Bakara 258; 19 Meryem 42-48; 21 Enbiyâ 52-58; 29 Ankebût 17, 24-25; 37 Sâffât 85-99.

43) Hz. Davûd'un böyle istiğfarı için bkz. 38 Sâd 21-25; Hz. Süleyman'ın istiğfarı için de bkz. 38 Sâd 31-35.

44) Hz. Adem'in istiğfarı için bkz. 20 Tâ-hâ 115, 2 Bakara 37, 7 A'raf 23; Hz. Nuh'un istiğfarı için bkz. 11 Hûd 42-47; Hz. Mûsâ'nın istiğfarı için bkz. 28 Kasas 15-16; Hz. Yûnus'un istiğfarı için bkz. 21 Enbiyâ 87; 68 Kalem 48.

mektedir⁴⁵.] Zalim kralın memleketine girdikleri zaman, kralın bir adamı Sâre'yi gördü ve krala gelerek, 'Senin memleketine, senden başkasına layık olmayan bir kadın geldi' dedi. Bunun üzerine kral adam göndererek Sâre'yi getirtti. Hz. İbrahim ise bu sırada namaza kalktı. Sâre kralın yanına girdiğinde, kral onu taciz etmekten kendini alamadı. Ancak kralın eli tutuldu. Kral Sâre'ye, 'Allah'a dua et de ellerimi serbest bıraksın, sana zarar vermeyeceğim' dedi. Sâre de dua etti ve elleri normal hale geldi, ancak kral tekrar Sâre'yi taciz etti. Bunun üzerine kralın elleri, ilkinden daha şiddetli bir şekilde tutuldu. Kral ilkindeki gibi Sâre'nin yine dua etmesini istedi, Sâre de dua etti ve elleri normal hale geldi. Fakat kral tekrar Sâre'yi taciz etti. Bu sefer kralın elleri, ilk ikisinden daha şiddetli bir şekilde tutuldu. Kral da yine Sâre'ye 'Allah'a dua et de ellerimi serbest bıraksın. Allah şahit olsun ki sana bir zarar vermeyeceğim.' dedi. Sâre de tekrar dua etti ve kralın elleri normal hale geldi. Bunun üzerine kral hemen Sâre'yi getiren adamı çağırarak 'sen bana bir insan değil, bir şeytan getirmişsin. Bunu hemen memleketimden çıkar ve Hacer'i de ona ver.' dedi."⁴⁶

Konu ile ilgili hadis kaynaklarında bu olayın gerçekliğinin kabul edildiği, Hz. İbrahim'in, eşi Sâre'yi kız kardeşi olarak takdim ettiği, ancak onun bu sözünün zahirine göre alınmaması gerektiği, aslında din kardeşi olduğunu kastettiği belirtilmekte ve çeşitli zorlamalarla te'vili yapılarak yorumlandığı görülmektedir⁴⁷. Hatta, Hz. İbrahim'in Sâre'yi eşi olarak tanıttığı takdirde zalim kralın muhtemel tacizinden kurtulması daha makul iken, neden kardeşi olarak tanıttığına dair dayanaksız ve sadece tahminlere dayalı sözde gerekçeler bulmaktan da geri durulmadığı gözlenmektedir. Nitekim bu zalim kralın, sadece evli olan kadınları taciz etmeyi adet haline getirdiği; evlenmek isteyen bir kadının kendisini kraldan esirgememesi gerektiği, bilakis kocasından çok kralın bu kadınlar üzerinde hak sahibi olduğu, buna karşılık bakire olan kadınlar üzerinde herhangi bir hakkı olmadığı şeklinde bir düşüncenin varlığı nakledilmekte; hatta bu kralın dinine göre peygamberlerin akrabalarıyla/kız kardeşleriyle evlenmenin yasak olduğu şeklinde bir yasadan söz edilmek suretiyle Hz. İbrahim'in Sâre'yi neden kardeşi olarak takdim ettiği güya açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır⁴⁸. İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200), bir taraftan Hz. İbrahim'in söylediklerini yalan olmaktan çıkarmak, diğer taraftan da Sâre'nin 'kardeşliğini' ispat adına söylediği şu sözler de, meselenin boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

Bu mesele içimi daima sıkardı. Ve derdim ki: Hz. İbrahim, hanımından kız kardeş olarak söz etmekten/tevriye yoluyla bunu belirtmekten nasıl bir fayda mülahaza etti? Zalim bir şahsa karşı, 'kadınım' veya 'kız kardeşim' demenin ne etkisi olabilir? Hatta 'eşim' demek daha münasipti. Çünkü 'kız kardeşim' deyince 'haydi bunu bana nikahla!' demesi ihtimali daha kuvvetli idi. 'Eşim' deyince, zalimin bir

45) Bkz. Buhârî, Enbiyâ 8; Ebû Davûd, Talak 16; Tirmizî, Tefsir 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 403.

46) Müslim, Fedail, 154.

47) Bkz. Nevevî, *a.g.e.*, XV, 123; Aynî, *a.g.e.*, XII, 408; Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, IX, 679; Âzimâbâdî, *a.g.e.*, VI, 238; Davudoğlu, *a.g.e.*, X, 171.

48) Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, IX, 680.

şeriata iman etmiş olması ve bu cevap üzerine sükut etmesi umulurdu. Bu düşünce, benim gönlümü, bu zalim kralın ve tebaasının Mecûsî olduklarını öğreninceye kadar sığı. Mecûsilerde bir hanım evlenince, eşi, kardeşi olur ve kardeş olarak görülmeye, başkalarından daha çok hakkı bulunurdu. Hz. İbrahim, bu zalimin kendi şeriatının dilini kullanarak, namusunu korumak istemiştir⁴⁹.

Dikkat edilirse olayın rivayetlere yansıyan şekilde gerçekleştiği ön kabulüne dayanarak yapılan bütün değerlendirmeler, ya Hz. İbrahim'in sözünü yalan olmaktan çıkarmaya ya da tevriye veya kinaye olarak yorumlamaya yönelik çabalardan ibarettir. Doğrusu zalim kral döneminde geçerli olduğu söylenen yasa veya geleneklerden -ki bu konuda kesin bir şey söylemek de mümkün görünmemektedir- Hz. İbrahim'in haberdar olmadan Mısır'a gitmiş olması düşünülemez. Kaldı ki bu yasa veya geleneklerin bilinmesine rağmen Allah tarafından oraya gönderilmesi, bir nevi Hz. İbrahim'in bile bile tehlikeye atılması olarak da değerlendirilebilir. İbnü'l-Cevzî'nin yaklaşımı ise, sadece iyi niyetli var sayımlara dayanmaktadır. Çünkü zalim kralın Mecûsî olduğuna ve Mecûsiliğin o dönemde bir inanç biçimi veya mezhep olarak bulunduğu dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak; ister Sâre'nin, bir şekilde Hz. İbrahim'in kardeşi olduğunu ispat etme adına olsun, isterse söylediğinin gerçeğe aykırılığını kabul etmekle birlikte buna mazet ve gerekçe bulma adına olsun, zorlama ve tahminlere dayalı bu bilgiler ikna edici olmaktan uzaktır.

Konunun Kitab-ı Mukaddes'te Ele Alınış Biçimi

Söz konusu olayla ilgili birbirinden farklı, hatta kısmen çelişkili olan iki metnin Kitab-ı Mukaddes'te yer aldığını görüyoruz. Bunların ilkinde Hz. İbrahim'in Sâre'yi kardeşi olarak tanıtmakla yalan söylediği, ikincisinde ise gerçekten Sâre'nin kendi kardeşi olduğu bildirilmektedir⁵⁰. Doğrusu Hz. İbrahim'e isnat edilen ve "*bu benim kız kardeşimdir.*" sözünü söylemesine neden olan olayın detaylarının anlatıldığı Müslim'deki ri-

49) ez-Zebîdî, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, (Tercüme ve şerh: Kâmil Miras), Ankara, 1982, VI, 521 (İfadeler sadeleştirilmiştir.). Daha sonra hadisleri şerh eden Kâmil Miras, İbnü'l-Cevzî'nin bu yorumunun, bu konuda yapılan en isabetli yorum olduğunu söylemekte; ancak Mecûsî mezhebinin kurucusu olan Zerdüş'tün, Hz. İbrahim'den daha sonra yaşamış olduğu gerçeğini de dikkate aldığından; "her kavmin mezhebi, kendisinden daha önceki zamanlarda hakim olan bir takım eski kurallara dayanmaktadır. Zerdüş'tün de, mezhebini böyle eski esaslar üzerine kurmuş olduğu kabul edilmelidir" diyerek o da yeni bir zorlamaya başvurmaktadır. Bkz. Zebîdî, *a.g.e.*, VI, 521.

50) Kitab-ı Mukaddes'in Hz. İshak için de benzer durumların yaşandığına ilişkin bir olayı nakletmesi, bu çelişkilerin boyutunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Hz. İshak ile ilgili olarak anlatılan olay şöyledir: "Böylece İshak Gerar'da kaldı. Yöre halkı karısıyla ilgili soru sorunca, 'Kız kardeşimdir' diyordu. Çünkü 'Karımdır' demekten korkuyordu. Rebeka [Hz. İshak'ın hanımı] yüzünden yöre halkı beni öldürebilir diye düşünüyordu. Çünkü Rebeka güzeldi. İshak orada uzun zaman kaldı. Bir gün Filist Kralı Avimelek, pencereden dışarı bakarken, İshak'ın karısı Rebeka'yı okşadığını gördü. İshak'ı çağırarak, 'Bu kadın gerçekte senin karın!' dedi, 'Neden kız kardeşin olduğunu söyledin?' İshak, 'Çünkü onun yüzünden canımdan olurum diye düşündüm' dedi. Avimelek, 'Nedir bize bu yaptığın?' dedi, 'Az kaldı halkımdan biri karınla yatacaktı. Bize suç işletecektin.' Sonra bütün halka, 'Kim bu adama ya da karısına dokunursa, kesinlikle öldürülecek' diye buyruk verdi." Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XXVI/6-11.

vayet ile Kitab-ı Mukaddes'te yer verilen bu olayın anlatım biçiminin benzerlik arz etmesi dikkat çekicidir. Bu nedenle hadiste nakledilen olayın kaynağının Kitab-ı Mukaddes olabileceği kanaati bizde uyanmaktadır. Ancak hadislerde geçen bir olayın Kitab-ı Mukaddes'te de yer almış olması, o olayın reddedilmesini gerektirmeyeceği gerçeğini kabul etmekle birlikte, Kitab-ı Mukaddes'in kendi içindeki çelişki ve tutarsızlıkların, konuya temkinli, hatta kuşkuyla yaklaşmamıza neden olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Şimdi olayı, Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan her iki şekliyle verelim:

Birincisi: Hz. İbrahim'in Yalan Söylemiş Olduğunu Bildiren Olay

"Ülkedeki şiddetli kıtlık yüzünden Avram⁵¹ geçici bir süre için Mısır'a gitti. Mısır'a yaklaştıklarında karısı Saray'a⁵², 'Güzel bir kadın olduğunu biliyorum' dedi, 'Olur ki Mısırlılar seni görüp, 'Bu onun karısı' diyerek beni öldürür, seni sağ bırakırlar. Lütfen, 'Onun kız kardeşiyim' de ki, senin hatırın için bana iyi davransınlar, canıma dokunmasınlar.' Avram Mısır'a girince, Mısırlılar karısının çok güzel olduğunu farkettiler. Kadını gören firavunun adamları, güzelliğini firavuna övdüler. Kadın saraya alındı. Onun hatırı için firavun Avram'a iyi davrandı. Avram davar, sığır, erkek ve dişi eşek, erkek ve kadın köle, deve sahibi oldu. Rab Avram'ın karısı Saray yüzünden firavunla ev halkının başına korkunç felaketler getirdi. Firavun Avram'ı çağırarak, 'Nedir bana bu yaptığın?' dedi, 'Neden Saray'ın karın olduğunu söylemedin? Niçin 'Saray kız kardeşimdir' diyerek onunla evlenmeme izin verdin? Al karını, git!' Firavun Avram için adamlarına buyruk verdi. Böylece Avram'la karısını sahip olduğu her şeyle birlikte gönderdiler."⁵³

İkincisi: Hz. İbrahim'in Söylediğinin Doğru Olduğunu Bildiren Olay

"İbrahim Mamre'den Negev'e geçerek Kadeş ve Sur kentlerinin arasına yerleşti. Sonra geçici bir süre Gerar'da kaldı. Karısı Sara için, 'Bu kadın kız kardeşimdir' dedi. Bunun üzerine Gerar Kralı Avimelek adam gönderip Sara'yı getirtti. Ama Tanrı gece düşünde Avimelek'e görünerek, 'Bu kadını aldığın için öleceksin' dedi, 'Çünkü o evli bir kadın.' Avimelek henüz Sara'ya dokunmamıştı. 'Ya Rab' dedi, 'Suçsuz bir uluşu mu yok edeceksin? İbrahim'in kendisi bana, 'Bu kadın kız kardeşimdir' demedi mi? Kadın da İbrahim için, 'O kardeşimdir' dedi. Ben temiz vicdanla, suçsuz ellerimle yaptım bunu.' Tanrı, düşünde ona, 'Bunu temiz vicdanla yaptığını biliyorum' diye yanıtladı, 'Ben de seni bu yüzden bana karşı günah işlemekten alıkoydum, kadına dokunmana izin vermedim. Şimdi kadını kocasına geri ver. Çünkü o bir peygamberdir. Senin için dua eder, ölmezsin. Ama kadını geri vermezsen, sen de sana ait olan herkes de ölecek, bilesin.' Avimelek sabah erkenden kalktı, bütün adamlarını çağırarak olup biteni anlattı. Adamlar

51) Kitab-ı Mukaddes'e göre Avram ismi daha sonra Allah tarafından İbrahim olarak değiştirilmiştir: "Artık adın Avram değil, İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım." Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XVII/5.

52) Kitab-ı Mukaddes'e göre Hz. İbrahim'in hanımının ismi Saray iken daha sonra Sara olmasını Allah istemiştir: "Tanrı, 'Karın Saray'a gelince, ona artık Saray demeyeceksin. Bundan böyle onun adı Sara olacak.' dedi." Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XVII/15.

53) Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XII/10-20.

dehşete düştü. Avimelek İbrahim'i çağırarak, 'Ne yaptın bize?' dedi, 'Sana ne haksızlık ettim ki, beni ve krallığımı bu büyük günaha sürükledin? Bana bu yaptığın yapılacak iş değil.' Sonra, 'Amacın neydi, niçin yaptın bunu?' diye sordu. İbrahim, 'Çünkü burada hiç Tanrı korkusu yok' diye yanıtladı, 'Karım yüzünden beni öldürebilirler diye düşündüm. Üstelik, *Sara gerçekten kız kardeşimdir. Babamız bir, annemiz ayrıdır.* Onunla evlendim. Tanrı beni babamın evinden gurbete gönderdiği zaman karıma, 'Bana sevgini şöyle göstereceksin: Gideceğimiz her yerde kardeşin olduğumu söyle' dedim.' Avimelek İbrahim'e karısı Sara'yı geri verdi. Bunun yanısıra ona davar, sığır, köleler, cariyeler de verdi. İbrahim'e, 'İşte ülkem önünde, nereye istersen oraya yerleş.' dedi."⁵⁴

Olayın birinci anlatım şekline Hz. İbrahim'in kendi eşini kardeşi olarak tanıtmaya nedeninin, eşinin güzelliği olduğu anlaşılmaktadır. Burada gözden kaçan bir ayrıntıya dikkat çekmek gerekmektedir: Bir defa Hz. İbrahim, hanımı Sâre ile birlikte Mısır'a gittiğinde Kitab-ı Mukaddes'e göre 75⁵⁵; hanımı ise 65 yaşındaydı⁵⁶. Bu durumda Sâre'nin yaşı, Sâre'nin, Hz. İbrahim'i, kendi hayatını kurtarmak için kardeşi olarak tanıtmaya zorlayacak denli güzel ve çekici bir kadın olamayacağını, dolayısıyla da önlem alma adına yalan söylemeye ihtiyaç duyulmayacağını gösterir⁵⁷.

Diğer taraftan kralın "neden Sara'nın karın olduğunu söylemedin? Niçin 'Sara kız kardeşimdir' diyerek onunla evlenmeme izin verdin?" demesi de, Hz. İbrahim'in, eşini kardeşi olarak tanıtmakla aslında kendisini daha da zor durumda bıraktığını, eşi olduğunu söylediği takdirde böyle bir durumla karşı karşıya kalmayacağını; diğer bir ifadeyle, farkında olarak veya olmayarak şartları kendi aleyhine çevirmiş olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık ikinci anlatımda yer alan "*Sara gerçekten kız kardeşimdir. Babamız bir, annemiz ayrıdır.*" sözü, ilk bakışta Hz. İbrahim'in aslında yalan söylemediğini göstermektedir. Çünkü bu durumda Sâre, Hz. İbrahim'in baba bir üvey kardeşidir. Ancak burada, Kitab-ı Mukaddes'e göre üvey kardeşle evlenmenin meşru olması durumunda bu sözünün doğruluğu tespit edilmiş olacaktır. Aksi takdirde bu durumun bir çelişki olarak kabul edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış olacaktır. Doğrusu böyle bir ilişkinin yasak olduğunu bildiren de yine Kitab-ı Mukaddes'tir:

54) Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XX/1-15. Aynı olayın benzer şekilde anlatıldığı rivayet için bkz. Müslim, Fedail 154.

55) Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XII/4.

56) Kitab-ı Mukaddes, Sâre'nin Hz. İbrahim'den on yaş küçük olduğunu bildirmektedir. Bkz. Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XVII/17.

57) Burada Hz. İbrahim'in yaşadığı dönemde insanların ömürlerinin günümüzdekinden daha uzun olduğu, dolayısıyla bu yaşlardaki bir kişinin, kendi dönemindeki genel yaş ortalamasına göre genç sayılabileceği, bu nedenle de bu gerekçenin tutarsız olduğu ileri sürülebilir. Ancak Kur'ân'da, İshak'ın doğumunun müjdelenmesi sırasında Hz. İbrahim'in hanımının, (Sâre'nin) bu haber karşısındaki şaşkınlığını yaşlı oluşuna bağladığından söz edilmesi (bkz. 11 Hüd 72; 51 Zâriyât 29); Kitab-ı Mukaddes'te ise bu sırada Hz. İbrahim'in 100, Sâre'nin de 90 yaşında olduğunun belirtilmesi (bkz. Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, XVII/ 17; XVIII/11-13), o dönemde çocuk sahibi olmanın anormal karşılandığı yaşların günümüzden çok da farklı olmadığını, dolayısıyla genel yaş ortalamasının da günümüzden çok farklılık arz etmediğini göstermektedir.

“Annenden ya da babandan olan, ister seninle aynı evde doğmuş olsun, ister olmasın üvey kız kardeşlerinden biriyle cinsel ilişki kurmayacaksın.”⁵⁸

Bu durumda, Hz. İbrahim’i yalan söylemekle itham eden, özellikle de Hz. İbrahim’in eşini kız kardeşi olarak tanıtmaması ile ilgili Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olayı söz konusu eden bu hadis, ravileri güvenilir olsa da, metin itibarıyla sahih kabul edilemez⁵⁹. Hatta Neysâbü’rî’nin (ö. 850/1446) ifadesiyle “hadisin râvisini yalan söylemekle itham etmek, Allah’ın peygamberini yalan söylemekle itham etmekten daha uygun düşer.”⁶⁰

SONUÇ

Hadislerde Hz. İbrahim’e isnat edilen ve yalan olarak nitelenen üç sözünden ikisine yalanı çağrıştıracak herhangi bir işaret olmaksızın Kur’ân’da yer verilmekte, diğeri ise farklı ve çelişkili anlatımlarla Kitab-ı Mukaddes’te geçmektedir.

Hz. İbrahim’in hasta olup olmadığı bilinmeden “ben hastayım” sözünün yalan olduğunu ifade etmek ve bunu çeşitli varsayımlara dayandırmak gerçekçi bir yaklaşım değildir. Aynı şekilde “*belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun.*” ifadesinin de, hem “bunu sen mi yaptın?” sorusunun cevabı olmaması, hem de Hz. İbrahim’in zaten daha önce putlara yönelik bir eyleme girişeceğini aynı bağlamda söylemiş olması nedeniyle yalan olarak nitelendirilmesi tutarlı görünmemektedir. Üstelik diğer peygamberlerin herhangi bir hata yaptıklarında veya hata yaptıklarını sadece zannettiklerinde tevbe ve istiğfar etmelerinden ve tevbelerinin kabulünden söz edildiği halde, her iki durumda da Hz. İbrahim’in tevbe veya istiğfarından hiç söz edilmemesi, bu sözlerinin yalan diye nitelendirilmemesi gerektiğinin başka bir göstergesidir.

Hanımı Sâre için “*kız kardeşim*” dediğine dair rivayetler ile Kitab-ı Mukaddes’teki bilgilerin büyük benzerlik arz etmesi ise, bu rivayetlerin kaynağının Kitab-ı Mukaddes olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ancak Kitab-ı Mukaddes’teki olayların birbiriyle çelişkili olması, yani bu sözün bir yerde yalan, başka bir yerde ise gerçek olarak takdim edilmesi, hatta Hz. İshak için de böyle bir olaydan söz edilmesi, Hz. İbrahim’in bu sözü söylemiş olup olmadığı konusunda kuşklar uyandırmaktadır.

Bu itibarla Kur’ânla örtüşmemesine rağmen Hz. İbrahim’in yalan söylemiş olduğunu iddia etmenin ve konuyla ilgili âyetleri, buldukları bağlamda herhangi bir karine olmadığı halde bu hadisler doğrultusunda yorumlamanın isabetli olmayacağını düşünüyoruz. Ayrıca muteber hadis kaynaklarında yer almasına rağmen bu hadislerin, hadisçiler tarafından senet açısından incelemeye tabi tutulması gerektiğini öneriyoruz.

58) Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Levililer, XVIII/ 9.

59) Mevdûdî, a.g.e., III, 286.

60) Neysâbü’rî, a.g.e., XXIII, 64. Hz. İbrahim’in üç defa yalan söylediğine dair hadisin tenkidi bağlamında onun sözlerinin yalan olarak değerlendirilemeyeceğini ispat amacıyla yapılan yedi farklı yorum için bkz. Neysâbü’rî, a.g.e., XVII, 33.